

Redescobrint Menahem ben Saruq, el gran filòleg jueu medieval nascut a Tortosa

Amb la lectura de *Poetas hebreos de al-Andalus*, un dels estudis del filòleg Àngel Sáenz Badillos (Logronyo, 1940 – Boston, 2013), hem pogut accedir a diversos poemes poc difosos de Menahem ben Saruq, un dels grans autors jueus de la baixa edat mitjana, nascut a Tortosa cap a l'any 920. Malgrat la seua importància dins la història de la literatura i la filologia hebrea, la seua figura ha estat durant segles pràcticament absent dels llibres d'història locals.

Aquest importantíssim autor de la Rioja, que ha rastrejat manuscrits antics, ha identificat alguns dels seus versos que fins fa poc eren molt difícils de localitzar, i que mostren la seua habilitat poètica i la seua profunditat espiritual. A partir d'aquesta recerca, hem pogut reconstruir part de la seua fascinant trajectòria vital.

Menahem ben Saruq, també conegut com a Menahem ben Jacob ibn Saruq, va néixer a Tortosa dins una

família jueva humil. Es creu que el seu pare era mestre, i que ell mateix va rebre una primera formació a casa. Quan encara era jove, va viatjar a Còrdova per invitació de Hasdai ibn Shaprut, ministre del califa i gran mecenes de la cultura jueva. Allà va trobar protecció sota l'ala d'Issac ben Ezra, pare de Hasdai, a qui Menahem va dedicar elegies i una inscripció a la sinagoga que Issac havia construït.

Després d'un breu retorn a Tortosa, va ser cridat de nou a Còrdova, on va emprendre el seu gran projecte: un diccionari de l'hebreu bíblic que anomenà *Mahberet*. Es tracta del primer diccionari complet de termes bíblics en hebreu, una obra de referència durant segles. També va participar en tasques diplomàtiques i literàries a la cort. Una d'elles va ser la redacció d'una carta adreçada al rei Josèp dels khàzars, un document d'alt valor històric i literari que personal-

ment hem pogut traduir per primera vegada al català. En aquesta carta, redactada amb gran enginy, Menahem hi va incloure un acròstic amb els noms d'ell mateix i del seu protector.

Tot i això, la seua carrera va topar amb entrebancs. Va mantenir una disputa intel·lectual amb un altre erudit de l'època, Dunash ben Labrat, que el va acusar d'errors gramaticals i el va desacreditar davant de Hasdai. Aquest conflicte va culminar amb la seua humiliació pública i empresonament, un episodi que Menahem va relatar en una carta dolorosa però valenta adreçada al seu antic mecenes, on denunciava la injustícia patida. Es creu que va morir poc després, cap a l'any 970.

La seua obra, però, no va caure en l'oblit. Els seus deixebles van defensar-lo amb escrits contundents, i un d'ells, Judà ben David Hayyuj, acabaria sent el fundador de la gramàtica hebrea científica. Un altre, Isaac ibn Gikatilla, va ser mestre del famós Jonà ibn Janah. Així, Menahem ben Saruq esdevé una figura clau de la filologia hebrea, origen d'una de

les etapes més brillants d'aquesta disciplina.

A Tortosa, la seua figura havia començat a despertar interès fa uns anys gràcies a una magnífica interpretació de Pili Cugat, sota el títol *La jueva de Tortosa*. La cantant evocava la veu de les dones jueves del call i donava visibilitat a personatges oblidats com Menahem. Aquella proposta, plena de sensibilitat i memòria, no va poder tindre continuïtat. El govern municipal de l'època no va saber veure el potencial cultural i històric d'aquella iniciativa, i va deixar perdre una ocasió única de recuperar un tros essencial de la nostra història local.

Només el 2021, va incloure's una extraordinària conferència sobre Menahem Ben-Saruq a càrrec de Manuel Forcano en el marc de les Jornades del Patrimoni Literari de la Biblioteca Marcel·lí Domingo, a instàncies de la seua directora Irene Prades.

És moment de reivindicar Menahem ben Saruq no només com a poeta i filòleg, sinó com a fill il·lustre de l'antiga Turtuisha, testimoni d'u-

Emigdi Subirats
escriptor

na ciutat on conviuen tres cultures fa onze centúries. Donar-li el lloc que li correspon és un acte de justícia i també una aposta pel futur: pel coneixement, per la cultura i per una memòria que ens enriqueix com a comunitat.

A veure si podem difondre aquesta obra poètica, continuar rebent traducció de textos claus, per tal de donar ressò a la seua figura. Seria la manera de poder veure Menahem ben Saruq no com una nota a peu de pàgina, sinó com allò que realment va ser: un dels grans autors de la literatura i el pensament medievals.